

dr. sc. Dragan Todorović

Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu
dragan.todorovic@filfak.ni.ac.rs

dr. sc. Dragoljub B. Đorđević

Mašinski fakultet Univerziteta u Nišu
brkab@junis.ni.ac.rs

UDK: 314

Izvorni znanstveni rad

Tri perioda rasejanja iz regiona i tri pesme o njima

SAŽETAK

U vremenskom rasponu od 70-ih godina minulog veka do 20-ih godina tekućeg stoleća raseljavanje stanovništva sa prostora bivše Jugoslavije i država nastalih njenim raspadom, uslovno rečeno, mogu se izdvojiti tri perioda.

Najpre klasično gastarbajterstvo koje je trajalo 70-ih i 80-ih godina, kada su naši ljudi većinom išli na rad u zapadnoevropske zemlje. Zatim dolazi iseljavanje 90-ih godina zbog ratnih sukoba, kada se trajno odlazilo, sem u zapadnoevropske zemlje, u SAD, Kanadu i Australiju. Najzad, u dve decenije 21-og veka, ulaskom Hrvatske i Slovenije u EU, kao i približavanjem ostalih država Evropskoj uniji, nastupa novi talas iseljenika, među kojima dobar, ako ne i najveći deo, čine mladi i školovani stručnjaci.

Sva tri perioda karakterišu odgovarajuće kompozicije znanih muzičara koje su vrlo popularne u dijaspori. Autori analiziraju pesme grupe Riblja čorba „Gastarbajterska“, „Moji su drugovi“ Bajage i instruktora i Bejbi Lazanjinu kompoziciju „Rim tim tagi dim“.

Ključne reči: rasejanje iz regiona, tri perioda, „Gastarbajterska“, „Moji su drugovi“, „Rim tim tagi dim“

*Ljudi stalno dolaze i odlaze
I metafizički i fizički
Mi mislimo da znamo kako je to
A u stvari pojma nemamo
Vladimir Skočajić*

REČ UNAPRED

Pre koji mesec, analizirajući podatke o Romima i Srbima iz Popisa stanovništva 2022. u Srbiji, napisasmo: „Smehotvorac veli: ‘Mnogi Srbi, Bugari, Hrvati, Rumuni i ostali ove jeseni se sele ne na jug, nego na zapad. Oni što mogu duže da lete – preko okeana’ (Минић Карло 2022: 12). On ima na umu da sjeseni ptice lete na jug da bi prezele, dok leti Albanci, Bošnjaci, Bugari, Makedonci, Rumuni, Srbi, Hrvati... tamo masovno odlaze na topla mora, na odmor. Barem je do sada tako bilo. A danas? Ptice i dalje lete kuda su oduvek letele, ali je do vidljivog preokreta došlo kod balkanskih naroda: manje se kreću prema slanoj vodi – više, bez obzira na godišnju dob, reka bez povratka teče u zapadnoevropske vodotokove, uzmogne li, i u američke, kanadske i australijanske. Dragutin Minić Karlo (2022: 12) potom poentira: ‘Svi sa Balkana smo jedno pleme – Skiti.’

Na koga se ugledasmo u skitnji? Ko iz našeg okruženja bejaše najveće skitaralo, toliko – da mu se to sve do skora računalo u narodnosni identitet? Romi su to! (Ђорђевић и Тодоровић 2024).

Kao da od njih, mi – Balkanci, zapatismo prostornu nestalnost, brzu pokretljivost, lako prelaženje granica „trbuhom za kruhom“ i rasejismo se, skupa sa njima, po zemljinom šaru postajući dijasporci i dijasporke, gastarbajteri i pečalbari, iseljenici i raseljenici, emigranti i migranti¹ (i cirkularni), azilanti i egzilanti, prognanici i povratnici.

Polazimo od tvrdnje da se u vremenskom rasponu od sredine 60-ih godina minulog veka do 20-ih godina tekućeg stoleća raseljavanje stanovništva sa prostora bivše Jugoslavije i država nastalih njenim raspadom, uslovno rečeno, mogu izdvojiti tri perioda.

Najpre klasično gastarbajterstvo koje je trajalo 60-ih, pretežno 70-ih i 80-ih godina, kada su naši ljudi većinom išli na rad u zapadnoevropske zemlje. Zatim dolazi iseljavanje 90-ih godina zbog ratnih sukoba, kada se trajno odlazilo, sem u zapadnoevropske zemlje, u SAD, Kanadu i Australiju. Najzad, u dve decenije 21-og veka, ulaskom Hrvatske i Slovenije u EU, kao i približavanjem ostalih država Evropskoj uniji, nastupa novi talas iseljenika, među kojima dobar, ako ne i najveći deo pored žitelja sela, čine mladi i školovani stručnjaci.

Sva tri perioda karakterišu odgovarajuće kompozicije znanih muzičara koje su vrlo popularne u dijaspori. Odabrali smo da prenesemo pesme grupe *Riblja čorba* „Gastarbajterska pesma 2“, „Moji su drugovi“ *Bajage i instruktora* i *Bejbi Lazanjinu* kompoziciju „Rim tim tagi dim“, te pružimo osnovne podatke i polaznu analizu.

¹ Uputan uvod u: Варади 2017.

GASTARBAJTERSKA PESMA 2

Vrlo cenjena kompozicija beogradskog VIS-a *Riblja čorba* autorsko je delo njegovog vođe Borisava Bore Đorđevića (1952. – 2024.).² Evo stihova:³

Riblja čorba

GASTARBAJTERSKA PESMA 2

Na priredbi kod Frankfurta
peva Kurta, peva Murta
Sinan, Hasan, Jašar, Šaban
Nino, Seki i još neki i naravno Džej

Mala Maja Marijana
Anči, Brzi i Dajana
Keba, Kemiš, Rođa, Jami
svi zajedno u galami i naravno Džej

Ref. 2x

Iš'o sam kod oni stranci
da im otmem njini franci
imam jednu želju žarku
da im uzmem koju marku

Mica, Cica i Zorica
Zoki, Boki, Rodić Roki
Slađa, Kobra, Stela, Nela
slatka mala Karamela i naravno Džej

Lepa Brena, Ekstra Nena
Lepa Lana i Čakana
Lepi Bora, Lepi Gagi
Lepi Mića, svi su dragi, i naravno Džej

Ref. 2x

Era, Gedža, Bekić Beki
i naravno Super Sneki
i sa njima zmija Veki
Viki, Siki, Viki, Riki i naravno Džej

Peva Sinko i Marinko
Mitar Mirić, Skorić Mira
dok muzika grozno svira
peva hitić Mile Kitić i naravno Džej

Ref. 2x

Stihovi se odnose na tzv. klasične gastarbajtere, one koji su masovno odlazili od polovine šestog desetleća posle neuspešne ekonomske reforme na – tako se onda govorilo – *privremeni rad u inostranstvo*, prvo i najčešće SR Nemačku, a nedugo zatim i u ine zapadnoevropske države. (*Iš'o sam kod oni stranci / da im otmem njini franci / imam jednu želju žarku / da im uzmem koju marku.*) Kolone i kolone fizičke radne snage, polukvalifikovanih i kvalifikovanih, pa i iskusnih majstora, zaposedale

² U vreme pisanja teksta, nažalost, četvrtog septembra umro je Bora u ljubljanskom Kliničkom centru (Republika Slovenija); pokopan je u rodnom Čačku. Od njega su se oprostili kritičkim napisima i pisci iz Slovenije (Vojnović 2024: 36–37) i Hrvatske (Tomić 2024: 12–13).

³ Pesma je objavljena 14. decembra 1999. godine. Album je 14. po redu i zove se „Nojeva barka“. Izdavač „Hi-Fi Centar“.

su nemačke „hajmove“ i popunjavale, primerice, prazna mesta na proizvodnim trakama automobilske industrije. Pri tome ne znajući jezik i doživljavajući kulturni šok. Mahom potičući iz seoskih sredina ili sa ruralno-urbanih oboda, odjednom izopšteni iz svoje prirodne, patrijarhalne lokalne zajednice, obojeni nadirućom novokomponovštinom, pritisnuti nepodnošljivom nostalgijom, gastarbajteri nisu imali gde drugde da održavaju vezu sa domovinom i starim krajem nego u brzoosnovanim jugoslovenskim, srpskim, hrvatskim društvima, klubovima⁴ i, na prvom mestu, kafanama. A šta da se kaže koliko su se tek zadovoljavali na koncertima i priredbama koje su maksimalno iskorišćavale (i zloupotrebljavale) estradne „zvezde“ novokomponovane muzike. (*Na priredbi kod Frankfurta / peva Kurta, peva Murta / Sinan, Hasan, Jašar, Šaban / Nino, Seki i još neki i naravno Džej.*)

Čvrsto stojimo iza stava da je Bora Đorđević *pogodio u srž gastarbajterske duše*, da ne reknemo kulture, i ironičnim stihovima, koji su mu išli od ruku,⁵ opisao ondašnji talas modernih pečalbara.⁶ S jedne strane, znao je da tom košu šund-pevača nikako ne pripadaju, primera radi, Lepa Brena, Šaban Šaulić, Marinko Rokvić, Sinan Sakić i *naravno Džej*, čije su pojedine pesme već postale *traditional*, ušle u fond narodne muzike, a sa druge, morao ih je tamo strpati zbog rimovanja. – Mnogi ne znaju za neobičnost, a i zašto bi, da je taj tvrdokorni roker uspešno pisao reči i za neke novokomponovane soliste.

Osvrćemo se i na činjenicu da, u pesmi „Gastarbajterska 2“, B. Đorđević sedam od osam strofa završava rečima „i naravno Džej“.⁷ To nije slučajno i ne zbog rimovanja i poetskog efekta. On je vrlo cenio Džeja Ramadanovskog (1964. – 2020.), dorćolskog mangupa,⁸ i njegovu pesmu „Nedelja“ objavljenu 1991. godine na albumu „Ko se s nama druži“. Evo stihova:

⁴ O srpskim klubovima u: Рашић 2022.

⁵ Imao je i kontroverzne epizode u bogatoj karijeri (Jura Stublić – Bora Đorđević). Ipak, „Snaga Bornih stihova ogleda se u tome što su postali mantre, istovremeno od njega praveći najpre mit, a zatim i nacionalni simbol. Imao je taj redak kvalitet da ono što je propovedao prećicama ulazi u uši običnog sveta i osvaja ga gorčinom i direktnošću. Imao je i izraženu dečju naivnost, pobertetsku emotivnost i potrebu za pravdom, slobodom i istinom. Isto kao i narod kojem je pripadao“ (Ђурђевић 2024: 3); „Njegova ‘Riblja čorba’ je bila paradigma domaćeg roka, koji je nalazio zajednički jezik sa svima koji su smatrali da je moguće biti slobodan, uprkos svemu“ (Димитријевић 2024: 54).

⁶ I sâm je postao emigrant pri kraju života, oženivši se u Sloveniji i stanujući u Ljubljani.

⁷ „I naravno Džej...“ je ‘ponavljalica’, deo pesme Riblje čorbe ‘Gastarbajterska’. U njoj Bora Đorđević opisuje gostovanja folk pevača po Evropi i na svako pobrojanje ekipe je tu i naravno Džej“ (Rosić 2023: 38).

⁸ „Život i smrt na Dorćolu pevača u čijem glasu se miksovala tuga, uspeh, crveni marlboro... Dorćol i Džej su Napulj i Maradona, zato i ogromni mural Ramadanovskog posle njegove smrti u njegovom kraju a i čitav fenomen ispraćaja“ (Rosić 2023: 38). Odatle o njemu i biografski film „Nedelja“ iz 2024, koji nije dostigao gledanost i popularnost filma „Toma“ o Tomi Zdravkoviću, takođe legendarnom srpskom kantautoru.

Džej Ramadonovski

NEDELJA

Šta da kažem ocu
kad me pita
gde sam, s kim sam
kako sam, šta radim

Šta da kažem
šta da slažem sad
a da ga ne rastužim
da mu bol ne pričinim

Šta da kažem majci
što me nema
da se javim u dom
da joj svratim

Šta da kažem
šta da slažem sad
a da je ne rastužim
da joj bol ne pričinim

Ref.

Nedelja, i svi ste tu
sve podseća na sreću
nedelja, a više vas ja
zagrliti neću

Nedelja, i svi ste tu
a mene s' vama nema
daleko negde sam
na put bez povratka
vaš sin se sada sprema

Za nas je bitnije da potcrtamo Bori znan nesklad koji je omotao, i još prati, Džejev klasik. „Nedelja“ skoro da je postala gastarbajterska himna dijasporaca, dok je zapravo sasvim autobiografska i ni u kakvom dodiru sa stranstvovanjem i rasejanjem našinaca po belom svetu. Džej Ramadonovski, potičući iz siromašne porodice i odajući se šibicarenju i sitnom lopovluku, veći deo detinjstva je proveo u popravnom domu. „Ta ‘Nedelja’ govori o meni samom, kada nisam dobio dozvolu da izađem. Kao klinac, kad sam bio dobar, davali su mi dozvolu da idem kući, a ukoliko nisam, ostajao sam u domu“ – rekao je Džej u jednoj televizijskoj emisiji. Ali, i još jednom ali, ima univerzalnu poruku za sve ljude otrgnute od kuće i svojte, pa je stoga „legla“ i gastarbajterima.⁹

⁹ Pročitati u: Јевтовић 2021: 21.

MOJI SU DRUGOVI

Drugi talas masovnijeg emigriranja sa područja bivše nam države, onaj od 90-ih godina prošlog stoleća, u startu uzrokovan ratnim dešavanjima a onda i katastrofalnim ekonomskim stanjem, trajao je do početaka trećeg milenijuma. Pored ratnih izbeglica, i onih koji su bežali od regrutovanja u armade, obeležili su ga mladi školovani ljudi, mnogi pripadnici kulturne elite i popularne kulture. Među njima je jedna od najpopularnijih kompozicija pesma benda *Bajaga i instruktori* „Moji su drugovi“, objavljena 1995. Evo stihova:

Momčilo Bajagić Bajaga

MOJI SU DRUGOVI

Moji su drugovi biseri rasuti po celom svetu
I ja sam selica pa ih po nekad sretnem u letu
Da l' je to sudbina, il ko zna šta li je
kad god se sretnemo, uvek se zalije
uvek se završi, s nekom od naših pesama

Moji su drugovi žestoki momci velikog srca
i kad se pije i kad se ljubi i kad se puca
gore, od Aljaske do Australije
kad god se sretnemo, uvek se zalije
uvek se završi, s nekom od naših pesama

Ref:

Da smo živi i zdravi još godina sto
da je pesme i vina i da nas čuva Bog
da su najbolje žene uvek pored nas,
jer ovaj život je kratak i prozuji za čas

Za moje drugove ja molim vetrove za puna jedra
puteve sigurne, a noći zvezdane i jutra vedra
da l' je to sudbina il' ko zna šta li je
kad god se sretnemo uvek se zalije
uvek se završi, s nekom od naših pesama

Ref.:

Moji su drugovi biseri rasuti po celom svetu
 i ja sam selica pa ih po nekad sretnem u letu
 da l' je to sudbina il' ko zna šta li je
 kad god se sretnemo uvek se zalije
 uvek se završi, s nekom od naših pesama

Uvek se završi s nekom od naših pesama...

Bajaga – zanimljivo, rođen 1960. godine u Bjelovaru (Republika Hrvatska), poseduje hrvatski pasoš – opisuje kako je nastala pesma, koja je u međuvremenu, barem u srpskom prostoru osvojila kulturni položaj, postala skoro *traditional* i izvodi se na svim mogućim proslavama (od maturskih večeri do svadbi)¹⁰: „To je pesma iz filma *Ni na nebu ni na zemlji* Miše Radivojevića“. Početkom devedesetih sam odlazio na nastupe u inostranstvo sam sa gitarom. Kasnije sam počeo da idem sa bendom. Sećam se prvog gostovanja u Sidneju, rasprodate karte, niko nije dolazio prije toga iz Srbije, a jedan od organizatora je bio Jugoslav Ćosić. Tada je pukao razglas, pa sam svirao na akustičnoj gitari i pevao tako da tri dana posle toga nisam mogao da govorim, priseća se Bajaga u razgovoru za Nedeljnik.

‘I sretao sam prijatelje. U Sidneju Vladu Divljana, u Londonu Koju, u Torontu Pavu iz Plavog orkestra. A pored njih na desetine bivših komšija, drugova iz škole. I ta pesma je uspela jer je istinita. Ja sam tim našim ljudima bio raznoslač vesti iz domovine. Posle jednog koncerta u Beču dođem kući i napišem pesmu. Deset dana nakon toga zove me Miša Radivojević da se nađemo povodom njegovog novog filma. I on mi tada ispriča da se u filmu radi o momku koji odlazi u inostranstvo, a ja mu kažem: ‘Baš sam napisao pesmu o tome’, otkrio je Bajaga” (CdM, 28/04/2019 10:30).¹¹

¹⁰ Pa i u Hrvatskoj. Svedočenje: „Tri godine kasnije, u proleće 2003. godine, moj kum bubnjar ‘Riblje čorbe’ Vicko, sada jedini živi član prve postave legendarne grupe, preneo mi je poziv njegovog sina Igora koji živi u *Rovinju*, da prisustvujemo njegovoj maturskoj večeri... E sad, na red dolazi matursko veče mog mladog kuma Igora. Lokacija, restoran u kampu pored mora koji u julu i avgustu okupiraju turisti iz zapadne Evrope. Program počinje sa zabavnom muzikom, da bi se lagano uz neozobilazni ‘vozić’ uz *Bajaginu* ‘*Moji su drugovi*’, prebacili na čiste narodnjake. Pevaljka, pečenje, ludilo. Opet varijanta ‘ja pod stolom a pod kim si ti?’“ (Marković 2024: XIII; kurziv dodat).

¹¹ Pored megasastava, u koje spadaju *Bajaga i instruktori*, devedesetih su imale prođu među iseljenicima i pank, rep, hip-hop... grupe, što ide u prilog našoj postavci o tome da su taj talas rasejanja obeležili „mladi školovani ljudi, mnogi pripadnici kulturne elite i popularne kulture“. – Evo šta veli Aleksandar Popov dr Pop iz *Atheist rap*-a: „Publika je mešovita. U najvećoj meri je to lokalna panke-rija u klubovima i skvotovima po zapadnoj Evropi kojoj je egzotično da čuje i vidi bend sa nekog drugog govornog područja, ali uvek ima i ljudi sa celog prostora bivše Jugoslavije koji su otišli devedesetih i kasnije“ (Rosić 2024a: 55; kurziv dodat).

Momčilo Bajagić Bajaga,¹² koga visoko vrednuje i ispravno ceni džez kritičar Vojislav Pantić – „Ako smo pre tri godine primetili da Bajaga i ne mora dobro da peva, jer to nikad nisu uspeali ni Dilan ni Koen, ima još nešto što sa dvojicom svetskih ikona ima zajedničko – a to je snaga reči. Bajagine pesme nisu minieseji kao Dilanove, niti zamršene kao Koenove. Ali njegova poetika ima jednaku snagu, sposobna da u četiri jednostavna stiha savršeno opiše ljubav, prijateljstvo, sreću, život, grad – nije li to dovoljno? I nije li to suština i rokenrola?“ (Пантић 2024: 7) – majstorski je uspeo da izrazi duh i stav emigrantske generacije iz 90-ih godina XX veka, onog pokolenja koje nije pristalo da potpadne pod zaigranu „đavolsku dijalektiku“ u jugoslovenskom dvorištu, dijalektiku koja je proizvela neviđenu eksploziju mržnje i nasilja. Duboko se ne mireći s ratnom pošasti, taj sloj dijasporci i dijasporaca, rasprostrt „od Aljaske do Australije“, zalagao se za to da jezik mira zameni retoriku rata: „Rat je bio gori i nek je proklet.“

Istovremeno – i ne samo zbog balansa s rokerskim tvorevinama prihvaćenim od strane iseljništva – podvlačimo slučaj Šabana Bajramovića (1936. – 2008.)¹³ koji je 1992, devedeset treću i 1995. godinu proveo u inostranstvu, velikim delom u Sjedinenim Državama, s ogromnim uspehom zabavljajući našince. Taj svetski najpoznatiji srpski Rom, kome je rodni Niš podigao u centru vелеbni spomenik, iako mu je nuđeno dosta novca i smešila zavidna karijera, ni za živu glavu nije pristajao da bude emigrant, bude dođoš.¹⁴ Ali je zato komponovao i napisao vrhunsku pesmu – „Prokleta je Amerika“ („Geljan dade“) – o sudbini naših zemljaka u prekomorskim zemljama. Evo stihova:

¹² Na prestoničkom Ušću, 31. avgusta 2024, golemim koncertom obeležio je 40 godina postojanja VIS-a „Bajaga i instruktori“.

¹³ Iscrpnije o caru ciganske muzike u monografiji: Ђорђевић 2018.

¹⁴ „Ja odem sa ženom u Ameriku, pa kad treba da se vratimo ona mi kaže: ‘Šta ćemo sad, treba da se vratimo?’ ‘Ja jedva čekam’, kažem, ‘da se vratim kući!’ ‘Pa šta ćeš tamo u pakao, vidiš ovaj raj?’ ‘Neka ostane njima taj raj, ja volim naš pakao!’ Evo tim rečima, govorim istinu, to je tačno“ (Ставрић 2006: 50).

Šaban Bajramović

PROKLETA JE AMERIKA

Gledam staru majku
sestre kako plaču
njihova mi tuga stvara
tugu jaču

Majka i ne spava
za tebe se brine
novac kune, tebe zove
dođi iz tuđine

Ref.

Prokleta je Amerika
i zlato što sja
šta mi vredi tvoja slika
kada oca nemam ja

Tvoj drug danas dođe
sreća nas obuže
pitamo za tebe
a on lije suze

Što te kući nema
cela večnost prođe
bolestan je, reče
ne može da dođe

Ja te znam sa slike
nemam uspomena
znam, ličim na tebe
bio si ko stena

Prodao bi dušu
zbog prokletog novca
sad se vrati kući
da imamo oca

Ref.

Prokleta je Amerika
i zlato što sja
sta mi vredi tvoja slika
kada oca nemam ja

Ovaj crnputi bluzer i džez, čija je „Prokleta Amerika“ posebno omiljena kod onih srpskih iseljenika kod kojih ima malecne doze antiamerikanizma zbog NATO bombardovanja Srbije i Crne Gore, još u dva navrata je bio u SAD. Jednom uživo, 2004. godine na turneji koja se slila u pravo ludilo po tvrdnji menadžera mu Radiše Sarića: „Turneja je planirana dve nedelje a ostalo se četiri. Šabi je pevao isključivo u džez klubovima gde su osamdeset posto publike činili ‘pravi’ Amerikanci. Oni su svaku njegovu pesmu pratili gromoglasnim aplauzima i ako ništa, ama baš ništa nisu razumevali šta uopšte peva. To potvrđuje kakav je on muzičar bio i kakve je glasovne mogućnosti posedovao“ (Ђорђевић 2018:148). Drugi put posmrtno, 2024. godine, kada je deo postavke iz *Nišvil džez muzeja* prenet – gde bi drugde no u Nju Orleans – u njuorleanski *Muzej džeza* i otvorena šestomesečna izložba o proslavljenom niškom Romu (Д. М. 2024; Г. А. 2024; Miladinović 2024). Vredi istaći da su svečanom otkrivanju izložbe prisustvovali našijenci – naši tamošnji dijasporci.

RIM TIM TAGI DIM

Stigosmo i do dve decenije 21-og veka, ulaska Hrvatske i Slovenije u EU, kao i približavanja ostalih država Evropskoj uniji, nastupa trećeg perioda iseljenika, među kojima najveći deo, pored žitelja sela, čini kvalifikovana radna snaga, te mladi i školovani stručnjaci. Možda preterujemo, ali više nam se preliminarno čini da baš Bejbi Lazanjina pesma „Rim tim tagi dim“ odgovara senzibilitetu novoiseljenika. Evo stihova:¹⁵

Bejbi Lazanja

RIM TIM TAGI DIM

Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi
	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi	Digi-digi-digi-dim
Ej, sad sam veliki dečko	Nedostajat ćete mi svi, ali uglavnom
Spreman sam otići, čao, mama, čao	mačka
Ej, sad sam veliki dečko	Nedostajat će mi moje sjeno,
Odlazim i prodao sam svoju kravu	nedostajat će mi moj krevet
	Najviše od svega nedostajat će mi ples
Prije nego odem, moram priznati	Pa, hajde, svi, pustite nas da skačemo
Trebam rundu dekompresije	
Još jednom za sva dobra vremena	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi-dim-tim-tim	Rim-tim-tag-i-digi
	Rim-tim-tag-i-digi
	Rim-tim-tag-i-digi

¹⁵ Koje, samo njima svojstvenim stilom, Dragoljub Draža Petrović i Ante Tomić propratiše u magazinu *Nedeljnik* u nedeljnoj kolumni „Jesi li video ovo?“. „I divimo se kako, eto, može biti suživota, eto, to je najbolji primer da Srbi i Hrvati imaju mnogo toga zajedničkog, govore isti jezik, pevaju slične pesme, i jedni i drugi otkidaju na ‘Rim Tim Tagi Dim’, pošto to potpuno isto znači i na srpskom i na hrvatskom. Dakle, hrvatska reč ‘Rim Tim Tagi Dim’ znači i na srpskom ‘Rim Tim Tagi Dim’ tako da možemo, moj Tomiću, siti da se ispričamo, ispevamo i da se sve razumemo.

Suživot je postao kada se neko usred evrovizijske večeri javi iz beogradskog studija i kaže: ‘... and Croatia – 12 points’, ili neka dama u kockastoj haljini iz zagrebačkog studija usklikne: ‘... and Serbia – douze points!’“ (Petrović 2024: 15).

Pa, nemojte zvati, nemojte pisati	Nema povratka (Voa)
Odlazim s prvim svjetlima	Moje prisustvo iščezava (Voa)
Nemojte plakati, nego plešite	Da, nema povratka (Voa)
Rim-tim-tag-i-digi-dim-tim-tim	Moja anksioznost napada (Voa)
Nema povratka (Voa)	Rim-tim-tag-i-digi-dim-tim
Moje prisustvo iščezava (Voa)	Tag-i-digi-dim
Da, nema povratka (Voa)	(Rim-tim)
Moja anksioznost napada (Voa)	
Rim-tim-tag-i-digi-dim-tim	Nema povratka (Voa)
Tag-i-digi-dim	Moje prisustvo iščezava (Voa)
	Nema povratka (Voa)
Rim-tim-tag-i-digi	Anksioznost napada (Voa)
Rim-tim-tag-i-digi	
Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi-dim-tim
Rim-tim-tag-i-digi	Tag-i-digi-dim
Nadam se kako ću pronaći mir u buci	Nema povratka (Voa)
Želim postati jedan od tih gradskih	Moje prisustvo iščezava (Voa)
dečki	Da, nema povratka (Voa)
Oni su svi tako lijepi i tako napredni	Moja anksioznost napada (Voa)
Možda i oni znaju naš ples	
	Rim-tim-tag-i-digi-dim-tim
Rim-tim-tag-i-digi	Tag-i-digi-dim
Rim-tim-tag-i-digi	
Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi	Rim-tim-tag-i-digi
	Rim-tim-tag-i-digi
Zbogom, mama, zbogom, tata	Rim-tim-tag-i-digi
Mijau, mačko, molim te, mijaukni nazad	Rim-tim-tag-i-digi
Ne plačite, samo plešite	Rim-tim-tag-i-digi
Rim-tim-tag-i-digi-dim-tim-tim	Rim-tim-tag-i-digi
	Rim-dim-tim

Pesma Marka Purišića – umetničko ime Bejbi Lazanja – „Rim tim tagi dim“ govori o odlasku mladih iz Hrvatske, tj. o mladiću koji nevoljno napušta svoje selo u potrazi za boljim životom. Njemu će nedostajti i seno i njegov krevet, ali i ples. No nema plakanja, nego samo igranja uz „rim tim tagi dim“. – „Što je jedan od uzroka najdrama-

tičnije podjele u hrvatskom društvu, one koja se, zapravo, više i ne događa unutar njega, a dijeli Hrvatsku na dvije posve različite cjeline. Iseljavanje.“

Samo u razdoblju između 2011. i 2021. godine Hrvatska je ostala bez skoro desetine stanovnika. Unotač nepovoljnim natalitetnim trendovima, osnovni razlog ovom zastrašujućem minusu je – iseljavanje. Ono jest bilo očekivana posljedica ulaska u Evropsku uniju i jednostavnijim zapošljavanjem na zapadnom tržištu rada, no hrvatske brojke su više, opako više, od onih koje su imale zemlje i srednje i istočne Europe nakon svog ulaska u EU. U usporedivom vremenskom razdoblju nakon ulaska u EU te zemlje su izgubile 3,4 posto stanovništva. Hrvatska – 9,3 posto.

Da stvar bude gora, za razliku od ranijih iseljeničkih valova s ovih prostora, sad masovno odlaze i visoko obrazovane, mlade obitelji. Mnogi od njih pritom ne odlaze samo zbog novca, već zbog osjećaja da su im prilike za razvoj, u zemlji zarobljenoj korupcijom partitokracijom, potpuno oduzete.

Sve to čini podjelu između iseljene i domovinske Hrvatske, zapravo, sve dramatičnijom posljedicom svih promašaja u 32 godine samostalnosti. A okretanje trenda stalnog povećanja tog jaza egzistencijalno pitanje hrvatske budućnosti. Inače, kako bi rekao TBF: ‘Tududu, nema nam pomoći’...” (Klarić 2023: 21).¹⁶

Slična je, ako ne i istovetna, situacija i u Srbiji. Srpska sela su opustela, poglavito u jugoistočnoj i istočnoj Srbiji. Što je zabrinjavajuće, smeštena su tik uz državnu granicu i u širem pograničju.¹⁷ Vlada Republike Srbije je primorana da sufinansira kupovinu praznih seoskih kuća za mlade bračne parove (do 40 godina), sa porodom ili bez njega, koji žele da se trajno nasele u ruralno područje ili se njemu vraćaju. – Do sada je tako kupljeno preko tri hiljade domova.

Šoferi nema ni za lek. Dok iskusni voze za Nemce po evropskim drumovima, oni mlađi i manje prekaljeni kale se na američkim autostradama.¹⁸ Dotle prestonički gradski prevoz spasavaju od kolapsa Nepalci, Bangladešani, Indusi, Turci... Švajserima, armiračima i tesarima, medicinskim sestrama i gerontonegovateljicama širom

¹⁶ „Rajaner je ušao i u jednu kolumnu poznatog hrvatskog pisca koji je besmislenost rata u Jugoslaviji opisao i rečenicom: ‘Ionako ćemo svi završiti u Rajanerovom avionu za Dublin.’ Ovom rečenicom on je istakao činjenicu da ćemo svi sa ovog ex-YU prostora otići odavde i da je bilo besmisleno tući se za teritorije koje će na kraju ostati puste. A *Hrvati su u velikom broju odlazili u Irsku*“ (Rosić 2024b: 42–43; kurziv dodat). U Irskoj ima i nešto Srba. Mladen Cvetković svedoči novindžiji Branku Rosiću: „Nisam ga pitao da li je i on stigao Rajanerom u Dublin ali mi kaže da je suživot dobar, pa se ponekad u irskoj prestonici *skupe Hrvati i Srbi* na večerima gde svira tribjut bend pesme Bijelog dugmeta i još nekih sa ex-YU prostora“ (Rosić 2024b: 43; kurziv dodat).

¹⁷ Šire o tome u: Ђорђевић 2024; Ђорђевић, Стевановић и Тодоровић 2012.

¹⁸ Kola uveličana priča o tome da bi bez Srba došlo do krize u američkom transportu tzv. drumskim krstaricama, kao i u firmama koje se bave selidbom u, primerice, Velikoj jabuci.

su otvorene kapije građevinskog i metalnog sektora, evropskih bolnica i staračkih domova.

Šta da se tek rekne za mašinske i elektro inženjere, IT stručnjake, programere i gejmere, lekare i molekularne biologe...?

Sumorne su prognoze: „U poslednjih 11 godina, od početka 2013. do kraja 2023, prema zvaničnim podacima u Srbiji je umrlo 469.068 ljudi više nego što je rođeno beba. Ako se tom broju pridoda i oko 430.000 građana, koliko ih je, po proceni Ognjena Radonjića i Ivana Ostojića, napustilo zemlju od početka 2013. do kraja 2021, ispada da danas u Srbiji ima oko 900.000 manje stanovnika nego što ih je bilo 2013. Tim tempom, s obzirom na to da nas je po popisu iz 2021. bilo 6,6 miliona stanovnika, za sedam i po decenija – *ima da nas nema*“ (Ћулибрк 2024: 10; kurziv dodat). *Ili će svi Srbi stati pod jednu Tarabića šljivu.*¹⁹ Samo što „Tarabići ne rekoše gde se nalazi ta šljiva. Da zauzmem mesto na vreme“ (Симић 2024: 19).²⁰

REČ NA KRAJU

Štono kratko definisa emigraciju velika ruska poetesa Marina Cvetajeva (Цветаева) – „Ovde je suviše ovde, tamo je suviše tamo.“ – to Ljubiša Simić (2021: 155) ispeva u podugačkoj pesmi „Tamo vamo“²¹ donekle ugledajući se na kalambure, jezičke bravure Matije Bečkovića. Evo stihova:

¹⁹ Sem u duhovitoj, politički začinjenoj, žaoci Danijela Dašića: „Pošto smo šljivu isekli, svi Srbi će, izgleda, stati ispod spomenika Stefanu Nemanji kod Beograda na vodi“ (Miladinović 2022: 9).

²⁰ Nude se rešenja: „Imam biznis plan za Srbiju. Svako od 6.5 miliona stanovnika neka zasadi po šljivu. Mi smo se prepustili konceptu da će svi Srbi stati pod jednu šljivu. Neka stanu svi Srbi pod jednu šljivu, ali neka stane svaki pod svoju. Ako ništa drugo, svako će imati bar po 10 kg džema i povoda da se razgiba negujući to drvo“ (Jezdić 2024: 5); Nikola Tomić, predsednik opštine Osečina, izjavljuje: „U Podgorini je čitav život stao među šljive. Šljiva je nama i sidro i jebro! Mi rušimo mit da ćemo stati pod jednu šljivu, jer smo zasadili milon stenlejki, ranki, čačanki, požegača“ (Ћирић 2024: 15).

²¹ Poeta, koji živi u Frankfurtu, sročio je stihove 2007, u vreme novotalasnog odlaska iz domovine. Marko Lopušina je pesmu prevedenu na više jezika prekrstio u „Himna dijaspore“ i preštapao u *Enciklopediji srpske dijaspore* (2021: 155).

Ljubiša Simić

TAMO VAMO

Zbog onog tamo
došli smo ovamo.
Oni što su tamo
isto bi ovamo.
Znaju oni tamo
bolje je ovamo.
Jeste lepo tamo,
lepše ne ovamo,
ali nema tamo
što ima ovamo.
Ne može se tamo
isto što i vamo.
Mi bi rađe tamo,
no da smo ovamo,
jer naše je tamo,
a tuđe ovamo.
Ovi bi ovamo
hteli da smo tamo.
Briga njih ovamo
kako nam je tamo.
Trpimo ovamo
to što ne bi tamo,
tako nam je vamo.
Oni misle tamo
blago nama vamo,
kad nismo tamo.
Svi hoće ovamo!
Niko ne bi tamo.
Kad bi svi ovamo,
ko bi onda tamo?
Kod nas posla vamo,
ostao je tamo
jer ne sme ovamo.
A njemu je tamo
bolje no ovamo,
pa onima tamo

ne da više vamo.
Trebaju mu tamo.
Šta će svi ovamo?
Neko mora tamo.
Dosta nas je vamo.
Tako ti je tamo.
Plačemo ovamo
Za onim tamo,
al' suze su vamo
krupnije no tamo.
Mi smo sada vamo
nada onim tamo.
Svako ko je vamo
ima nekog tamo,
pa čas je ovamo,
pa odlazi tamo,
glavom je ovamo,
a srcem je tamo.
Sve bi dao vamo
da je bolje tamo
i čeka ovamo
kad će bolje tamo,
da napusti vamo,
da se skrasi tamo.
Hladno je ovamo,
hladnije no tamo,
jer sunce ovamo
ne greje ko tamo.
Izblediš ovamo.
Stran im dođeš tamo
ko što si i vamo.
Blago onim tamo
što nisu ovamo,
no su samo tamo,
jer mi smo ovamo,
ni vamo ni tamo.

In summa. Za razliku od predložene šture sociološke analize, još više nasuprot njenog jalovog jezika, ne čini nam se samo nego smo i uvereni da prenete pesme i kompozicije na poetski sažet način izražavaju suštinu stranstvovanja. To smo želeli i da demonstriramo!

LITERATURA

- Jezdić, Nenad. 2024. Lice nedelje. *Nedeljnik* 7. mart. 5.
- Klarić, Jasmina. 2023. Zašto nikada nije postojala „Druga Hrvatska“. *Nedeljnik* 30. mart. 18–21.
- Lopušina, Marko. 2021. *Enciklopedija srpske dijasporе. Srbi u evropskim zemljama*. Službeni glasnik. Beograd.
- Marković, Bratislav Braca. 2024. Rovinj i Nikolinac – isti klinici. *Danas* 12–13. oktobar. XIII.
- Miladinović, Zorica. 2022. Vlast ne interesuje gorka istina o odlivu stanovništva. *Данас* 24–25. децембар. 9.
- Miladinović, Zorica. 2024. Izložba posvećena Šabanu Bajramoviću trajaće šest meseci. Jedini muzičar iz Srbije u prestižnom Nju Orleans džez muzeju. *Danas* 6–7 jul. 13.
- Petrović, Dragoljub Draža. 2024. Bejbi Lazanja i misterbinarne osobe. *Nedeljnik* 16. maj. 14–15.
- Rosić, Branko. 2023. Dorćol i Džej su Napulj i Maradona. *Nedeljnik* 9. novembar. 38–40.
- Rosić, Branko. 2024a. Aleksandar Popov dr Pop, Atheist rap. Mi smo zarobljeni u sivilu beznađa. *Nedeljnik* 30. maj. 55.
- Rosić, Branko. 2024b. Kako je Irska ujedinila mitomaniju i razum. *Nedeljnik* 31. oktobar. 42–43.
- Simić, Ljubiša. 2021. Tamo vamo. *Enciklopedija srpske dijasporе. Srbi u evropskim zemljama*. Ur. Lopušina, Marko. Službeni glasnik. Beograd.
- Tomić, Ante. 2024. Jesi li video ovo? Goran Bregović je trebalo da bude novi Tito. *Nedeljnik* 12. septembar. 12–13.
- Vojnović, Goran. 2024. Pogled iz Slovenije. Kako me je izdao moj Bora. *Nedeljnik* 12. septembar. 36–37.
- Варади, Тибор, ур. 2017. *Мигранти у Европи 21. века*. САНУ – огранак САНУ у Новом Саду. Нови Сад.
- Г., А. 2024. Шабан Бајрамовић међу легендама. Отворена изложба о славном Нишлији у Њу Орлеансу. *Народне новине* 18. јун. 14.

- Д., М. 2024. Изложба о Шабану Бајрамовићу у Музеју цеза у Њу Орлеансу. *Политика* 16. јун. 19.
- Димитријевић, Владимир 2024. Одлазак бунтовника. *Печат* 13. септембар. 54–57.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2018. *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Службени гласник, Машински факултет. Београд – Ниш.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2024. Синко мој, згасну наше селце. *Лепа села лепо копне*. Прир. Ђорђевић, Драгољуб Б.; Костадиновић, Андон Г. Прометеј, Факултет за право, безбедност и менаџмент. Нови Сад – Ниш.
- Ђорђевић, Драгољуб Б.; Костадиновић, Андон Г., прир. 2024. *Лепа села лепо копне*. Прометеј, Факултет за право, безбедност и менаџмент. Нови Сад – Ниш.
- Ђорђевић, Драгољуб Б.; Стевановић, Ђура; Тодоровић, Драган, прир. 2012. Село у пограничју источне и југоисточне Србије. Завод за проучавање села и Службени гласник. Београд.
- Ђорђевић, Драгољуб Б.; Тодоровић, Драган. 2024. Ромијана у Србији: мит или збиља? Саопштење са скупа *Роми Србије у Попису 2022. године – стање и перспектива*. САНУ, 13. и 14. јун 2024. Београд.
- Ђурђевић, Иван. 2024. А, ко је Србина? *НИН* 12. септембар. 3.
- Јевтовић, Наташа. 2021. „Недеља“, песма нас емиграната која убија. *Политика* 10. јануар. 21.
- Минић Карло, Драгутин. 2022. Карлов угао. *Политика* 25. децембар. 12.
- Пантић, Војислав. 2024. Кад је вече мирисало на Београд. *Политика – Култура, уметност, наука* 68/21. 7.
- Рашић, Милош. 2022. *Замишљена домовина – клубови, идентитет и интеграција српских гастарбајтера у Бечу*. Етнографски институт САНУ. Београд.
- Сајт CdM, 28/04/2019 10:30.
- Симић, Милан Р. 2024. Афоризми. *Политика* 9. септембар. 19
- Ставрић, Љубиша. 2006. Дато ми од Бога. *НИН* 7. децембар. 49–50.
- Ћирић, С. 2024. Шљива као сидро и једно. *Политика* 31. август. 15.
- Ћулибрк, Милан. 2024. Има да нас нема. *НИН* 1. фебруар. 10.

Three migration waves from the region and three songs recounting them

ABSTRACT

From the 1970s to the 2020s, migration from the territory of the former SFRY and the states which emerged following its dissolution can, in a sense, be divided into three waves.

The first included the typical wave of gastarbajteri or guest workers who left the country during the 1970s and 1980s, mostly in search of work in western European countries. Then came the migration wave of the 1990s which came about due to the war conflict, when the migration to western European countries, the USA, Canada, and Australia was permanent. Finally, in the first two decades of the 21st century came another wave of migration, which involved people who were mostly, but not exclusively, young and educated.

All three waves are described in appropriate musical numbers composed by musicians who enjoy considerable popularity in the diaspora. In the paper, the authors analyze the lyrics of the song "Gastarbajterska" composed by the band Riblja čorba, "Moji su drugovi" by Bajaga i instruktori, and Baby Lasagna's number "Rim tim tagi dim".

Keywords: migration waves in the region, three waves, "Gastarbajterska", "Moji su drugovi", "Rim tim tagi dim"